

Olsztyn, 4.01.2024 r.

Dr hab. Rafał Warząła, prof. UWM
Instytut Ekonomii i Finansów
Katedra Teorii Ekonomii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Piotra Adameczyka pt.:

***PRZEPLYWY KAPITAŁOWE W PROCESACH KONWERCENCJI REALNEJ KRAJÓW
EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ – STUDIUM EKONOMETRYCZNE***

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Mateusza Pipienia. Recenzja została przygotowana na prośbę Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

1. Dobór problematyki badawczej oraz ocena jej aktualności

Tematem rozprawy doktorskiej jest rola przepływów kapitałowych w procesach konwergencji realnej krajów Europy Środkowo-Wschodniej (Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Słowacji, Słowenii oraz Węgier) w latach 2004-2019. W rezultacie przeprowadzonych rozważań teoretycznych oraz przeglądu badań empirycznych Autor rozprawy określił cel rozprawy jako „*próba empirycznej weryfikacji siły oddziaływania przepływów kapitałowych na występowanie zjawiska konwergencji realnej oraz na przestrzenne zróżnicowanie jej tempa*”.

Zagadnienie to ma istotny charakter ze względu na fakt, iż wszystkie wymienione kraje są obecnie członkami UE i jako takie są predestynowane do wyrównywania poziomu rozwoju ekonomicznego, zarówno między sobą (wspólna genealogia transformacji), jak również względem państw tzw. starej UE.

Drugim argumentem na rzecz istotności podjętego problemu badawczego jest to, że w analizach ekonometrycznych konwergencji warunkowej dominują metody panelowe, które ograniczają badanie jedynie do homogenicznych pod względem gospodarczym państw (lub regionów) oraz narzucają nieuprawnione założenie, że tempo konwergencji jest takie samo dla wszystkich badanych krajów. Założenia te co do zasady nie są spełnione, gdyż każdy kraj ma swoją własną ścieżkę rozwoju. Z tego powodu otrzymywane przy takich założeniach wyniki

badani mogą być obarczone błędem. Niezbędna jest zatem realizacja badania tempa konwergencji realnej w niejednorodnym (heterogenicznym) środowisku. Co więcej - dotychczasowe oceny procesów konwergencji realnej dotyczyły w zdecydowanej większości przepływów inwestycji bezpośrednich, pomijano natomiast rolę przepływów inwestycji o charakterze krótkookresowym (inwestycji portfelowych oraz pozostałych inwestycji), które również mogą odpowiadać za zapewnienie odpowiednich warunków do zaistnienia wzrostu gospodarczego w długim okresie. Ponadto w pracach uwzględniających rolę przepływów kapitałowych w procesach konwergencji realnej stosuje się proste miary kapitału pochodzące z bilansów płatniczych, które zgodnie z obecnym stanem wiedzy są silnie zniekształcone, co rzutuje na wiarygodność uzyskanych wyników badań.

Mgr Piotr Adamczyk zaproponował rozszerzone badanie procesów konwergencji realnej z wykorzystaniem wybranych zmiennych reprezentujących międzynarodowe przepływy kapitału w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Biorąc pod uwagę fakt, iż we współczesnych międzynarodowych stosunkach ekonomicznych obserwujemy rosnące strumienie przepływu kapitału, zarówno w postaci bezpośrednich inwestycji zagranicznych, jak również w formie inwestycji portfelowych, podjętą w dysertacji problematykę uważam za ważną i aktualną.

2. Ocena formalnej struktury pracy doktorskiej

Przedłożona do recenzji praca składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów, zakończenia oraz spisu bibliografii, tabel i rysunków. Całość opracowania liczy 166 stron.

W pracy można wyróżnić trzy zasadnicze części: teoretyczną (rozdział pierwszy i drugi, 57 stron), metodyczną (rozdział trzeci, 18 stron) oraz empiryczną (rozdział czwarty, 62 strony). Z uwagi na fakt, iż – co sugeruje już sam tytuł rozprawy – praca ma charakter studium ekonometrycznego, jej układ i proporcje należy uznać za właściwe. W części teoretycznej Doktorant trafnie zidentyfikował lukę badawczą w kwestii oceny znaczenia przepływów kapitałowych w procesach wzrostu gospodarczego i konwergencji, a następnie odpowiednio dobrał narzędzie badawcze do rozwiązania nakreślonego w części teoretycznej problemu.

Rozdział pierwszy, zatytułowany „*Konwergencja realna*”, został poświęcony teoretycznym aspektom pomiaru procesów wzrostu gospodarczego i konwergencji realnej oraz problemom z tym związanych. Autor zaprezentował szeroki przegląd literatury w zakresie zagadnienia konwergencji gospodarczej, omówił typy konwergencji i ich różnice metodyczne, a także przedstawił metody badania procesów konwergencji we współczesnych gospodarkach, wraz z ich zaletami i mankamentami. Co istotne i nie zawsze obecne w rozprawach doktorskich,

przegląd dorobku naukowego z zakresu konwergencji został przeprowadzony z uwzględnieniem krytycznego podejścia do przytaczanych teorii oraz ich założeń. Jak wynika bowiem z dyskusji prowadzonej przez Doktoranta w rozdziale pierwszym, konwergencja bezwarunkowa może być rozpatrywana tylko w przypadku, kiedy badane kraje są w znacznym stopniu do siebie podobne. W przypadku występowania różnic pomiędzy krajami należy natomiast skupić się na badaniu konwergencji warunkowej. Sporadyczność występowania konwergencji bezwarunkowej wynika ze złożoności tematyki wzrostu gospodarczego, co zostało wykazane poprzez stosowne cytaty z literatury przedmiotu. Ponadto, jak wynika z dotychczasowych badań w zakresie konwergencji, konsensus dotyczący tego, iż w większości przypadków ma ona charakter warunkowy sprawił, że środek ciężkości w badaniach nad konwergencją został przeniesiony z badań określających występowanie konwergencji bądź jej braku na badanie determinant jej występowania. Wśród wielu zmiennych, jakie były przedmiotem badań w ramach szeroko rozumianej konwergencji, funkcjonuje szereg pytań i wątpliwości, jeśli nie dotyczących zmiennych jako takich, to już samego ich pomiaru oraz interpretacji ekonomicznej. Na gruncie teoretycznym Autor rozprawy doktorskiej dochodzi do konkluzji, iż miarą, która jest często przytaczana w literaturze jako determinanta wzrostu gospodarczego, ale także i konwergencji, są międzynarodowe przepływy kapitału, traktowane w szerokim zakresie.

Rozdział drugi, zatytułowany „*Problematyka przepływów kapitałowych we współczesnej gospodarce*” zawiera obszerny przegląd literatury z zakresu międzynarodowych przepływów kapitału. Doktorant przedstawił tu klasyczne ujęcie tych przepływów, wskazał na współczesne ich uwarunkowania oraz trudności związane z ich ewidencjonowaniem. Wynikają one w głównej mierze z faktu zacierania się różnic pomiędzy przepływami w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, a przepływami w formie inwestycji portfelowych. Nie dotyczą one istoty różnicującej cel inwestora, a więc zamiaru (bądź nie) faktycznej kontroli nad przedsiębiorstwem, będącym przedmiotem inwestowania, a raczej czasu trwania takiej inwestycji. Ponadto we współczesnej ewidencji przepływów kapitałowych należy uwzględnić wiele nowych okoliczności, np. nową metodykę obliczeń tych przepływów, problem ustalenia kraju pochodzenia kapitału, czy też funkcjonowanie w obiegu kapitału obszarów uprzywilejowanych fiskalnie (tzw. rajów podatkowych). Wymienione wyżej słabości ewidencjonowania danych, które są dostępne w popularnych bazach sprawiają, że przepływy kapitałowe mogą podlegać silnemu zniekształceniu, co może z kolei rzutować na wyniki badań empirycznych, przeprowadzonych na ich podstawie. W tej części pracy Doktorant wskazuje również na dylematy dotyczące roli międzynarodowych przepływów kapitałowych w

stabilizacji makroekonomicznej oraz wzrostu gospodarczego. Jak wynika z przytoczonych wyników badań mogą one przybierać różne oblicza oddziaływania – od pozytywnych, przez neutralne, aż do negatywnych.

Rozdział trzeci, zatytułowany „*Zastosowanie modelu SURE w konwergencji*” ma charakter metodyczny i stanowi teoretyczną prezentację założeń ww. modelu oraz jego ograniczeń. Jako zestaw zmiennych opisujących zachodzącą konwergencję badanych krajów (rozumianą tutaj jako wyrównywanie poziomu produktywności pracy), Autor zaadoptował wcześniejsze rekomendacje z badań (Adamczyk i Pipień 2022), jednak z uwagi na temat pracy, dodatkowo uwzględnił dwie zmienne określające wielkość przepływów kapitałowych w relacji do PKB per capita. Tak określona procedura badawcza umożliwiła przeprowadzenie analizy zjawiska konwergencji w oderwaniu od dominujących w literaturze przedmiotu badań panelowych oraz z wykorzystaniem nieujmowanej dotychczas w literaturze zmiennej (lub ujmowanej w sposób niepełny). Przedstawiona metodyka pracy stanowi zatem częściowo próbę odejścia od współczesnego paradygmatu oraz zastosowania modelu proponowanego w najnowszych badaniach empirycznych. Modyfikacja ta pozwoliła na weryfikację roli przepływów kapitałowych w procesach konwergencji realnej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Należy przy tym podkreślić, że rozdział trzeci nie jest wyłącznie opisem modelu badawczego, ale równocześnie polemiką z innymi badaniami o podobnym charakterze, co w przypadku pracy doktorskiej stanowi o jej wysokiej wartości dodanej.

Rozdział czwarty, zatytułowany „*Rola przepływów kapitałowych w procesach konwergencji realnej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*”, ma charakter empiryczny i stanowi weryfikację sformułowanych we wprowadzeniu pytań i hipotez badawczych. W rozdziale czwartym Doktorant dokonał praktycznej aplikacji opisanych wcześniej narzędzi badawczych (tj. modeli) oraz sformułował na ich podstawie wnioski końcowe.

Wobec powyższego, układ pracy uważam za właściwy, tytuły rozdziałów i podrozdziałów odzwierciedlają ich zawartość. Dysertacja zawiera znaczący wykaz bibliografii, szczególnie obcojęzycznej, co wynika ze specyfiki tematu pracy (łącznie 155 pozycji, z czego 140 to opracowania anglojęzyczne). Dobór pozycji literaturowych jest właściwy i odpowiada problematyce poruszanej w pracy. Doktorant powołuje się w tekście na pozycje zamieszczone w spisie bibliografii.

W zakończeniu Doktorant, oprócz wniosków pobocznych zamieścił również najważniejsze konkluzje odnoszące się do stopnia realizacji celów pracy.

3. Cel pracy i hipotezy badawcze

Głównym celem pracy jest próba empirycznej weryfikacji siły oddziaływania przepływów kapitałowych na występowanie zjawiska konwergencji realnej oraz na przestrzenne zróżnicowanie jej tempa. Koresponduje z nim następująca główna hipoteza badawcza: „*W przypadku krajów Europy Środkowo-Wschodniej przepływy kapitałowe mają wpływ na przestrzenne zróżnicowanie tempa konwergencji realnej*”.

Dla realizacji tego zasadniczego celu Doktorant sformułował następujące cele cząstkowe:

1. Zastosowanie systemów regresji pozornie niezależnych (ang. Seemingly Unrelated Regression Equations, SURE) w problematyce analiz przestrzennego zróżnicowania efektów konwergencji realnej oraz roli przepływów kapitałowych w tych procesach.
2. Poddanie empirycznej weryfikacji założenia o istotności przepływów kapitałowych jako zmiennej determinującej tempo konwergencji realnej.
3. Analiza w jakim stopniu uwzględnienie w modelach ekonometrycznych informacji o przepływach kapitałowych zmienia wnioskowanie związane z weryfikacją hipotezy konwergencji realnej.
4. Poddanie empirycznej analizie stopnia zróżnicowania tempa konwergencji w grupie analizowanych krajów oraz stopnia zróżnicowania związku pomiędzy przepływami kapitałowymi a tempem konwergencji realnej.

W celu weryfikacji hipotezy głównej, zostały również sformułowane hipotezy cząstkowe, tj.:

H1. Uwzględnienie w równaniu konwergencji przepływów kapitałowych zmienia wnioskowanie o konwergencji typu β , wskazując na przyspieszenie lub opóźnienie tempa doganiania.

H2. Parametry określające tempo konwergencji charakteryzują się silną heterogenicznością po krajach, nawet w sytuacji gdy rozważa się gospodarki zbliżone, z regionu Europy Środkowo-Wschodniej.

H3. Uwzględnienie w równaniu konwergencji przepływów kapitałowych zmienia wnioskowanie o długookresowym tempie wydajności pracy.

W odniesieniu do określonego celu głównego pracy, jak również hipotez badawczych, można stwierdzić, że są one sformułowane jasno i logicznie. Problem badawczy jest właściwie postawiony i dobrze osadzony w literaturze przedmiotu, cele pracy zostały osiągnięte, a poprzez wyniki swoich badań Doktorant zdołał również zrealizować cele szczegółowe pracy, co wymagało niejednokrotnie zestawienia wielu wartości liczbowych. Doktorant w pełni podolał

tym zadaniom, co było możliwe głównie dzięki zastosowaniu „dedykowanych” modeli i metod badawczych. Znajomość i umiejętność zastosowania przez Doktoranta zaawansowanych modeli ekonometrycznych pozwoliła na przeprowadzenie pogłębionej analizy badanych zjawisk ekonomicznych. Należy również docenić fakt, iż Doktorant jest świadomy niedoskonałości zastosowanych metod i z odpowiednią rozważą interpretuje własne wyniki, słusznie unikając jakichś stanowczych i definitywnych stwierdzeń.

Tym nie mniej podczas lektury pracy nasunęły się pewne uwagi lub pytania, których większość ma charakter polemiczny:

1. Przedział czasowy badania (lata 2004-2019) jest względnie długi, jednak nie wiadomo dlaczego Autor zakończył analizę na 2019 roku. Dane bilansowe powinny być dostępne w niewielkim opóźnieniu czasowym.
2. Do analizy procesów konwergencji zostało wziętych pod uwagę 8 państw (Polska, Czechy, Słowacja, Słowenia, Węgry, Litwa, Łotwa, Estonia). Są to kraje UE, jednak ich gospodarki mają zróżnicowany potencjał oraz system walutowy. Nie wiadomo dlaczego nie wzięto pod uwagę trzech większych krajów – członków UE, które mogłyby zmienić wyniki w zakresie tempa konwergencji, tzn. Rumunii, Bułgarii i Chorwacji. Jest to tym bardziej istotne, gdyż – jak sam Autor wskazuje w przeglądzie literatury - nie we wszystkich krajach, które dołączyły do Unii Europejskiej, obserwuje się przyspieszenie wzrostu gospodarczego. Doprowadziło to Autora do wniosku, że samo członkostwo w Unii nie warunkuje wzrostu zamożności w stosunku do innych krajów (Malaga 2004, s. 109).
3. Analiza empiryczna przepływów kapitałowych przeprowadzona w rozdziale czwartym rozpoczyna się od prezentacji podstawowych statystyk opisowych wskaźników kapitału, zdefiniowanych w rozdziale trzecim. Brakuje tu jednak zdaniem recenzenta ogólnej prezentacji skali tych przepływów w badanych krajach, podziału na kapitał krótko- i długoterminowy, kierunków tych przepływów oraz ich dynamiki. Dałoby to pewien ogólny obraz badanego w pracy zjawiska. Podobna uwaga dotyczy PKB jako miernika poziomu produkcji oraz poziomu życia mieszkańców.
4. Kwestia roli kursu walutowego w przepływach kapitału międzynarodowego. W podrozdziale 2.2.3 pracy Autor omawia tzw. trylemat makroekonomiczny i cykle finansowe, jednak w części badawczej nie ma nawiązania do tej części rozważań teoretycznych w postaci analiz, które wskazywałyby na rolę kursu walutowego w realizacji międzynarodowych przepływów kapitałowych w badanych krajach. Część badanych państw posiada wspólną walutę euro, inne natomiast mają własne waluty i

autonomię polityki monetarnej. Z tego względu interesujące byłoby zbadanie jak wspólna waluta wpływa na skalę i dynamikę przepływów kapitałowych, w porównaniu do krajów posiadających własne waluty oraz jaki jest wpływ wspólnej waluty na tempo procesów konwergencji.

4. Strona formalna i edytorska

Ogólnie wysokiej ocenie merytorycznej pracy doktorskiej, zarówno pod kątem zastosowanych metod i technik badawczych, jak również przeanalizowania znacznych ilości materiału statystycznego, towarzyszą drobne mankamenty edytorskie. Mają one głównie charakter literowy i interpunkcyjny. Poniżej zamieszczam drobne uwagi edytorskie:

1. S. 53. „Znaczenie integracja finansowej dla wzrostu gospodarczego”
2. S. 57 „W pracy Kornecki i Raghavan stwierdzono”
3. S. 63 „Uzyskane przez autorów wynik wskazują ...”

Należy jednak zaznaczyć, że są to drobne i nieliczne usterki techniczne i jako takie nie umniejszają wartości poznawczej pracy.

5. Osiągnięcia Doktoranta

Pomimo wniesionych przeze mnie uwag (głównie o charakterze dyskusyjnym) pracę doktorską mgr Piotra Adamczyka uznaję za wartościową zarówno w warstwie teoretycznej (twórcza krytyka piśmiennictwa, kwerenda literatury przedmiotu) jak i empirycznej. Za ważny wkład Doktoranta do badań empirycznych uważam zastosowanie modelu SURE w badaniu tempa procesów konwergencji realnej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Model SURE pozwala na przeprowadzenie badania w przypadku znaczącej heterogeniczności krajów pod względem tempa konwergencji, niemożliwej do ujęcia w standardowych podejściach ekonometrycznych. Jest to podejście nowatorskie we wskazanym przez Doktoranta obszarze badań i wymaga odpowiedniej wiedzy i doświadczenia ekonometrycznego badacza, które Doktorant w moim przekonaniu posiada. Pozwoliło to zdaniem recenzenta na sformułowanie bardzo interesujących wniosków na podstawie otrzymanych wyników. W mojej opinii rozprawa doktorska mgr Piotra Adamczyka jest ważną pozycją naukową wśród tych podejmujących problematykę konwergencji realnej w krajach integrującego się obszaru, jakim jest Unia Europejska.

Konkluzja końcowa

Reasumując stwierdzam, że przedłożona do recenzji praca doktorska mgr Piotra Adamczyka podejmuje ważny i aktualny problem naukowy, jakim jest ocena siły oddziaływania przepływów kapitałowych na występowanie zjawiska konwergencji realnej oraz na przestrzenne zróżnicowanie jej tempa. Doktorant wykazał się bardzo dobrą znajomością problematyki badawczej, wysokim poziomem znajomości stosowanych metod statystycznych i ekonometrycznych oraz umiejętnością formułowania dojrzałych wniosków.

Ponadto Doktorant dowiódł, że posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych oraz dysponuje wiedzą z zakresu dyscypliny naukowej, w której powstała praca doktorska Jego autorstwa. Wymienione powyżej uwagi mają w istocie charakter polemiczny i nie umniejszają wysokiej oceny pracy przygotowanej przez Doktoranta.

Kierując się wymienionymi wyżej argumentami stwierdzam, że recenzowana praca doktorska mgr Piotra Adamczyka spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, wyrażone w: *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2022 r., poz. 574, z późn. zm.)*. tj. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje Jego szeroką wiedzę w dyscyplinie ekonomia i finanse. Tym samym wnoszę również o przyjęcie tej rozprawy przez Radę Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz stawiam wniosek o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Dr hab. Rafał Warząła, prof. UWM

